

Гладченко А. М.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент

Національної академії Служби безпеки України

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НОВОТВОРИ В ЧЕСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Неологізми - це відображення часу. Щороку в чеській мові з'являються тисячі нових лексичних одиниць. І хоча більшість з них недовговічні, деякі все ж входять до активного вжитку і залишаються, нагадуючи про події в конкретний історичний період. Засвоюючись граматично, неологізми є проявом життєздатності чеської мови. Останнім часом лексичні інновації все частіше зустрічаються в суспільно-політичній сфері, з'являючись в мові чеських політиків як індивідуальне явище, і поширюючись засобами масової інформації, вони стають загальноживаними. Зазвичай це експресивні вирази, як, наприклад, *dezoláti*, *lepšolidi*, *antibabiš*, *pětikolka*, якими описують актуальні феномени політики. Деякі з них можемо почути під час офіційних заходів як, наприклад, у виступах колишнього прем'єр-міністра Андрея Бабіша на засіданнях Палати депутатів, чи навіть під час різдвяного привітання президента Мілоша Земана. У сучасній чеській мові лексичні новотвори в суспільно-політичній сфері почали фіксувати починаючи з часів оксамитової революції, потім цей процес призупинився, суспільство певний час знаходилося в стані спокою. Поштовхом до появи нової хвилі неологізмів стала коронавірусна інфекція, під час якої з'явилося багато лексичних інновацій. Дослідження виявило, що у чеському суспільстві існує попит на нові слова і чеська мова здатна швидко реагувати на зміни у державному і громадському житті, а мовці, у свою чергу, відкриті до мовної гри та цінують оригінальність у висловлюваннях. Запозичуються не просто імена чи висловлювання політиків, а відбувається метарефлексія комунікативної ситуації та мотивів, що стоять за словами політичних діячів. При цьому варто зазначити, що останнім часом у чеських політичних і соціальних дебатах, особливо в інтернеті, досить поширеним явищем стало вживання грубих слів на адресу людей через їхні погляди. Сучасні політичні новотвори це переважно слова, які висловлюють емоції: зневажливі, образливі *lepšolidi*, *dezolát*, *papaláš*, *sluníčkář*, *ježibabiš*, *kňúderka*, є також дотепні та жартівливі як *flastenec*, або ж *mluvčáček*, *čaulidismus*, але є і нейтральні, емоційно незабарвлені *dotomil*, *dotofob*, *pavlovka*, *klausovka*, *zemanovka*, *fialajka*, *okamurohodina*, *jurečkovné*.

Отже, цілком очевидно, що яскраві, визначальні, неординарні періоди в історії можуть пришвидшувати розвиток, утворення та запровадження нової лексики, тобто прискорювати безпосередньо розвиток мови.

Ключові слова: неологізм, неологізація, новотвори, суспільно-політична лексика, чеська мова.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Одним з актуальних питань, які обговорюються в чеському мовознавстві останнім часом, є активне утворення лексичних новотворів, пов'язаних з важливими, визначальними подіями в суспільстві. Відомий чеський лінгвіст Карел Оліва зазначає, що у мові

чеських політиків усе частіше з'являються експресивні вирази, як, наприклад, *dezoláti*, *lepšolidi*, *antibabiš*, *pětikolka*, якими описують актуальні феномени політики [1]. Деякі з них можемо почути під час офіційних заходів як, наприклад, на засіданнях Палати депутатів: «*Oni samozřejmě plní ten svůj antibabišovský program, tenhle polistopadový kartel*» (Андрей Бабіш, 2021) [2], чи навіть під час різдвяного привітання президента: «*Lepšolidé jsou ti, kteří se považují za něco lepšího než my ostatní, a kteří nám neustále radí, co máme dělat, a kteří své názory považují za nadřazené názorům těch druhých*» (Miloš Zeman, 2018) [3].

Появу лексичних новотворів у сучасній чеській мові, зокрема політичних, фіксували починаючи з часів оксамитової революції, потім цей процес призупинився. На думку вченого це пов'язано з тим, що суспільство певний час знаходилося у стані спокою. Поштовхом до появи нової хвилі неологізмів стала коронавірусна інфекція, під час якої з'явилося багато лексичних інновацій і цей процес продовжується і зараз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Інноваційні процеси в чеській мові неодноразово були об'єктом дослідження. Актуальним питанням неологізації чеської лексики присвячено праці чеських (Брабцова Р., Войтова Я., Газда І., Лішкова М., Лотко Е., Мартінцова О., Оліва К., Рангелова А., Сохова З., Філіпец Й.) та українських (Даниленко Л., Мороз О., Ажнюк Б., Федюнюк В.) науковців.

Фахівці Інституту чеської мови щороку відзначають появу нових лексичних одиниць, зокрема у 2022 році було зафіксовано 1 680 новотворів, в тому числі пов'язаних з війною в Україні. Відбуваються зміни у суспільстві – змінюється мова, а отже виникає потреба в нових дослідженнях. Не зважаючи на те, що процес неологізації є предметом вивчення у багатьох мовознавчих розвідках, деякі питання і надалі залишаються предметом наукових дискусій [4].

Формування мети статті. Метою статті є дослідження актуальних процесів неологізації політичної лексики в чеській мові. Тенденції розвитку, характерні риси та особливості сучасної суспільно-політичної лексики, аналіз та узагальнення її сучасного стану – питання, які є предметом наукового зацікавлення і потребують висвітлення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Мова не існує абстрактно, відокремлено від повсякденної реальності, у ній відбиваються процеси, які відбуваються в суспільстві. Наприклад, слово *lockdown* з'явилося і закріпилося в мові за дуже короткий час, який обчислювався кількома днями чи навіть годинами, хоча доти не кожному пересічному громадянину було зрозуміло, що воно означає. Коли ми згадуємо про

швидко засвоєння в чеській мові слова *lockdown*, маємо пам'ятати, що в першу чергу швидко було запроваджено власне саме поняття «локдаун», яке була потреба обговорювати. При цьому цікаво, що не зважаючи на властиві чеській мові пуристичні тенденції, почали вживати саме інтернаціональне слово *lockdown*, а не, наприклад, питоме чеське *uzavěra*.

Отже, цілком очевидно, що яскраві, визначальні, неординарні періоди в історії можуть пришвидшувати розвиток, утворення та запровадження нової лексики, тобто прискорювати безпосередньо розвиток мови.

Креативно реагувати на поточну життєву ситуацію властиво носіям і української, і чеської, і англійської, і інших мов. Мовна творчість не оминає і політиків. На думку чеського мовознавця Оліви К., своєрідним переломним моментом у сфері «політичних» інновацій став 1989 рік [5]. При цьому варто зазначити, що останнім часом у чеських політичних і соціальних дебатах, особливо в інтернеті, досить поширеним явищем стало вживання грубих слів на адресу людей через їхні погляди. Серед сучасних політичних новотворів є слова, які висловлюють емоції: зневажливі, образливі *lepšolidi*, *dezolát*, *rapaláš*, *sluníčkář*, *ježibabiš*, *knůderka*, є також дотепні та жартівливі як *flastenec*, або ж *mluvčáček*, *čaulidismus*, але є і нейтральні, емоційно незабарвлені *dotomil*, *dotofob*, *pavlovka*, *klausovka*, *zemanovka*, *fialajka*, *okamurohodina*, *jurečkovné*.

Нові лексеми в чеській мові з'являються у різній спосіб. Авторами деяких новотворів є народна творчість, але можуть бути і, наприклад, письменники, політики, громадські діячі тощо. Огрубіння мови в політиці не є особливістю лише останніх років, є слова, створені постреволуційними президентами Вацлавом Гавелом, Вацлавом Клаусом, а також Мілошем Земаном.

Зазначимо, що в електронному словнику неологізмів чеської мови, зініційованому Інститутом чеської мови Академії наук Чеської Республіки, у 2021 році зафіксовано появу 3308 слів, у 2022 році – 1 680. У мережі Інтернет існує також електронний словник з широким (фактично необмеженим) колом користувачів-авторів – *Čeština 2.0*. Його засновник Мартін Кавка стверджує, що щодня словник розширюється приблизно на 50 нових слів. Найбільша кількість нових слів за останні кілька років з'явилася внаслідок пандемії коронавірусу, але є також слова зі сфери політики, а також кальки з інших мов, переважно англійської [6].

Серед новотворів, що з'явилися у чеській мові в суспільно-політичній сфері, зустрічаємо такі:

lepšolidi – це неологізм зі сфери чеського політичного дискурсу, яким позначають людей, що вважають свої погляди «правильнішими». Слово є калькою німецького *Gutmenschen*, яке, до речі, у 2015 році перемогло в німецькому опитуванні на звання найбільш образливого слова року [7]. (*Definice „lepšolidi“ je složitá. Sami sebe považují za vzdělané, i když realita často není tak růžová. ... Lepšolidi se taky neustále snaží lézt do života jiných lidí a dělat nějaké kampaně, převychovávající a čím dál víc agresivní. Václav Klaus mladší [8]; Lepšolidé si zkrátka jenom proto, že jsou vzdělanější, úspěšnější, inteligentnější a opticky hezčí, myslí, že mohou ostatními opovrhovat. Lepšolidi nemá nikdo rád. Lepšolidi se mají rádi jen navzájem mezi sebou. Dominik Landsman v článku Základní charakteristika lepšolidi pro začátečníky a neznalé [9].*

sluníčkář – наївна, багатогранна, ентузіастична, позитивна людина, яка намагається випромінювати щастя і висловлює постійну інфантильну любов до всього людства. Це специфічний чеський неологізм, який використовується з 2013 року в контексті європейської кризи біженців, особливо стосовно людей з мультикультурним підходом до імміграції. Вживається зневажливо на адресу прибічників протилежної точки зору (*Proč by se měla většinová společnost automaticky podřizovat menšině? Jen proto, že si to vymyslelo pár politických korektníků, sluníčkářů a dobroserů?*) [10].

dezolát – головний герой дезінформаційних повідомлень, зазвичай це постійно незадоволений індивід, який перебуває на узбіччі суспільства і компенсує своє розчарування в житті відкидаючи соціальні авторитети, схильний вірити у теорії змови та до політичного екстремізму (*Dezoláti svolali proruskou demonstraci, kde jako obvykle podněcovali nenávisť k uprchlíkům z Ukrajiny. A nechyběly ani konspirační teorie o covidu.*)

chcímír (мн. *chcímírové*) – людина, яка пропонує зупинити російську агресію, змусивши Захід припинити допомагати Україні (*Příklad: A: “Četlštetpeticí, jak by měl Západ přestat bojovat?” B: “To myslíš tu, jak sepsal mladej Stropnickej a další chcímírové?”*).

dotomil – людина, якій подобаються субсидії, іноді навіть власне сама система їх надання (*Ten dotomil si vždy nejprve zjistí, na co vše by mohl dostat peníze, pak usiluje o několik dotací najednou a přizpůsobuje tomu svou původní představu.*)

Антонімом є слово *dotofob* – людина, яка є противником будь-яких субсидій (*Je to dotofob, protože mu vadí umělé omezování hospodářské soutěže a bojí se, že by na sebe přivolal kontroly, které by se za každou cenu snažily najít jakékoli i sebemenší nedostatky.*)

flastenec – людина, яка вважає себе справжнім патріотом і на профілях у соціальних мережах завжди має багато чеських прапорів, при цьому переказує новини з сумнівних джерел та поширює дезінформацію, не вміє грамотно писати чеською мовою, погано знає історію Чехії, а свідомість сповнена неправдивою інформацією часів російської окупації (*Bliží se Pride, to zas bude na sockách nabito od flastenců.*)

pětizlo – образлива назва для правлячої коаліції, що складається з п'яти партій: ODS, TOP09, KDU-ČSL, STAN, Piráti (*Tato demonstrace byla svolána proti pětizlu.*). Те саме, що *pětípodvod* (*To je bída, ten pětípodvod nemá schopné lidi na ministry.*) та *pětíkolka* (*Podvodná pětíkolka a konec zbrani pro ukrajinu. Andrej babiš vyrazil nedělat kampaň.*)

mluvčáček – вживається у значенні «речник» (глузливо) і походить від імені речника президента Мілоша Земана Їржі Овчачека (*Každý papaláš potřebuje svého mluvčáčka, aby měl z koho udělat vola před kamerami.*)

rapaláš – зневажливий термін на позначення високопоставленого громадського діяча, впливової та владної особи, яка любить хизуватися своїм становищем і не соромиться зловживати ним (*Na všechny ty papaláše nasrat. Jako to oni dělají s obyčejnými lidmi.*)

pavlovka – затята шанувальниця президента Петра Павла; аналогічно *havlovka* – шанувальниця президента Вацлава Гавела, *klausovka* – шанувальниця президента Вацлава Клауса, *zemanovka* – шанувальниця президента Мілоша Земана.

fialajka – прихильник прем'єр-міністра Петра Фіали (*Tohle může olajkovat jenom fialajka.*)

okamurohodina – час (година), проведений в Палаті депутатів за блокуванням; походить від імені голови чеської партії «SPD» Томіо Окамури (*Náklady na jednu okamurohodinu, kdy blokuje Sněmovnu i její zaměstnance, je 700 tisíc korun.*).

havličkovat – працювати понаднормово, загрузнути в буденності; походить від імені чеського міністра Карела Гавлічека, який очолював одразу кілька міністерств (*Kolega má dovolenou, to zase budu dva týdny havličkovat.*).

babišovec – член або прихильник руху «ANO», заснованого Андреем Бабішем (*Babišovci zase neprotlačili zákon o elektronické evidenci tržeb. Babišovci se furt ještě opájejí úžasností svého předsedy.*).

antibabišovec – опонент Андрея Бабіша або руху «ANO» (*Každé volby mezi babišovci a antibabišovci budou velmi napínavé.*). Те саме, що *antibabiš* (*A to všichni říkali, že to bude samý antibabiš, utahuje si Pavel ze soupeřů.*).

antibabišismus – політичний стиль, головною метою якого є протиставлення себе Андрею Бабішу (*Topka ve sněmovně předvádí primitivní, surový antibabišismus. Pouhý antibabišismus není to pravé ořechové.*).

ježibabiš (*JežiBabiš*) – такий новотвір можна зустріти також, коли йдеться про чеського політика Андрея Бабіша, або ж загалом на позначення сильно популістського політика, який для отримання бажаного результату вдається до залякування виборців (наприклад, війною); походить від прізвища *Babiš* та слова *ježibaba* «Баба-яга» (*Skutečnou tragédií české politiky není JežiBabiš, ale to, že ostatní jsou ještě horší.*).

kňú – увійшло в загальний вжиток на позначення Андрея Бабіша. Слово з'явилося в публічному просторі після того, як Петр Павел під час своєї передвиборчої кампанії використав його для опису прес-конференції Андрея Бабіша як одного великого *kňú*, що означало «постійне скигнення». *Kňú* походить від дієслова *kňučet* «скиглити» і вживається у виразі *pes kňučí* (*Tiskovku Andreje Babiše jsem nesledoval, ale doslechl jsem se, že to bylo jedno velké kňú.*) [11].

kňúderka – група затятих прихильників Андрея Бабіша, утворене від *kňú* (*V diskusi na Novinkách opět řadí kňúderka, aby očemnila Petra Pavla.*).

čaulidismus – вживається на позначення політика Андрея Бабіша та його руху «ANO», оскільки усі їхні дописи у Facebook починаються звертанням *Čau lidi*, що і стало основою для утворення цього новотвору (*Premiér měl víc starostí se svými kauzami, než aby marketingový obal čaulidismu naplňoval nějakým opravdovým obsahem skutků.*).

lžikampaň – кампанія, сповнена брехні (найчастіше політична) (*Nejdřív se držel trochu zpátky, ale teď už jede prezidentská lžikampaň Andreje Babiše na plné obrátky.*).

jurečkovné – одноразова допомога на дитину, призначена для сімей з валовим доходом до одного мільйона крон; новотвір походить від прізвища міністра Маріана Юречки (*Babiš chce přebít jurečkovné – chce zvýšit věk pro jeho vyplácení, platit ho měsíčně až do konce roku a ještě prosadit podobný příspěvek pro seniory.*).

Висновки з дослідження. Процес неологізації лексики вербалізує актуальні суспільно-політичні поняття та зумовлює динаміку розвитку словникового складу сучасної чеської мови. Як бачимо, у чеському суспільстві існує попит на нові слова і чеська мова здатна швидко реагувати на зміни у державному і громадському житті, а мовці, у свою чергу, відкриті до мовної

гри та цінують оригінальність у висловлюваннях. Запозичуються не просто імена чи висловлювання політиків, а відбувається метарефлексія комунікативної ситуації та мотивів, що стоять за словами політичних діячів. Перспективи подальших пошуків вбачаємо в проведенні структурно-семантичного аналізу неологізмів суспільно-політичної сфери на матеріалі кількох мов.

Література:

1. Комарова О.С., Гладченко А.М. Неологізація лексики у період російсько-української війни. *Вчені записки таврійського національного університету імені В. І. Вернадського Серія: Філологія. Журналістика*. Том 34 (73). № 1. Том 1, 2023. С. 7–14.
2. “Politické” novotvary v češtině. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1096898594-udalosti-komentare/223411000370321/cast/969484/>
3. Tisková konference po jednání vlády, 5. listopadu 2021. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.vlada.cz/cz/media-centrum/tiskove-konference/tiskova-konference-po-jednani-vlady--5--listopadu-2021-191631/#>
4. Pražská kavárna vyčpěla, Zeman proto přišel s lepšolidmi, říká jazykovědec Oliva. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/lepsolidi-vystridali-v-zemanove-slovníku-prazskou-kavarnu-ri-r-fff1da4209e311e9a0680cc47ab5f122/>
5. Lepšolidé, flastenci nebo čučkaři. Jazykovědec Oliva popsal, jak politika mění češtinu. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3573496-lepsolide-flastenci-nebo-cuckari-jazykovedec-oliva-popsal-jak-politika-meni-cestinu>
6. Slova vznikla v roce 2021: tipnete si, které oblasti nás zásobují nejvíce? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ceskepreklady.cz/slova-vznikla-v-roce-2021-tipnete-si-ktere-oblasti-nas-zasobuji-nejvice/>
7. Dezoláti versus lepšolidi, chcimírové proti vítačům. Zápasy v bahně. <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/nazory-komentare-dezolati-versus-lepsolidi-chcimirove-proti-vitacum-zapasy-v-bahne-229777>
8. Komentář: Lepšolidi v uplynulém týdnu – Václav Klaus ml. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.novinky.cz/clanek/komentare-komentar-lepsolidi-v-uplynulem-tydnu-vaclav-klaus-ml-40236612>
9. Základní charakteristika lepšolidi pro začátečníky a neznalé. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.reflex.cz/clanek/divoky-kacer/92042/zakladni-charakteristika-lepsolidi-pro-zacatecniky-a-neznale.html>
10. Strašidlo jménem sluníčkář. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://novyprostor.cz/clanky/479/strasidlo-jmenem-slunickar>
11. Putináček a jedno velké kňú... Politici jsou inspirací pro nová slova. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.i60.cz/clanek/detail/32116/putinacek-a-jedno-velke-knu-politici-jsou-inspiraci-pro-nova-slova>

Hladchenko A. Socio-political innovations in the czech language

Summary. Neologisms are a reflection of the times. Thousands of new lexical items appear in the Czech language every year. Although most of them are short-lived, some of them are still in active use and remain, reminding us of events in a particular historical period. Grammatically, neologisms are a manifestation of the vitality of the Czech language. Recently, lexical innovations have been increasingly common in the socio-political sphere, appearing in the language of Czech politicians as an individual phenomenon and spreading through the media, they become commonly used. These are usually expressive

expressions, such as *dezoláti*, *lepšolidi*, *antibabiš*, *pětikolka*, which describe current political phenomena. Some of them can be heard during official events, such as in the speeches of former Prime Minister Andrej Babiš at the Chamber of Deputies or even in the Christmas greetings of President Miloš Zeman. In the modern Czech language, lexical innovations in the socio-political sphere began to be recorded since the Velvet Revolution, then this process was suspended, and society was in a state of calm for some time. A new wave of neologisms was triggered by the coronavirus infection, which led to many lexical innovations. The study found that there is a demand for new words in Czech society and that the Czech language is able to respond quickly to changes in state and social life, and that speakers are open to language play and appreciate

originality in their expressions. It is not just the names or statements of politicians that are borrowed, but a meta-reflection of the communicative situation and the motives behind the words of political figures. It is worth noting that in recent years, the use of rude words against people because of their views has become quite common in Czech political and social debates, especially on the Internet. The current political new words are mostly words that express emotions: Dismissive, offensive *lepšolidi*, *dezolát*, *papaláš*, *sluníčkář*, *ježibabiš*, *kňúderka*, but also witty and humorous ones like *flastenec*, or *mluvčáček*, *čaulidismus*, but there are also neutral, emotionally uncoloured *dotomil*, *dotofob*, *pavlovka*, *klausovka*, *zemanovka*, *fialajka*, *okamurohodina*, *jurečkovné*.

Key words: neologism, neologisation, new words, socio-political vocabulary, Czech language.